

Vladimir Skračić
Zadar

ODNOS IZMEĐU HRVATSKIH I MLETAČKIH GEOGRAFSKIH TERMINA (NA SJEVERNOJADRANSKIM OTOCIMA)

UDK 801-54

Rad primljen za tisak 28. ožujka 1989.

Ograničit ću se u ovom prilogu i prostorno i jezično. Prostorno: na sjevernodalmatinske otoke, i to na one na kojima sam vršio toponomastičke ankete i prikupljao podatke od ispitanika, a to su: Olib, Silba, Premuda, Škarda, Ist, Molat, Dugi otok, Kornati, Tun, Zverinac, Rava, Lavdara, Sestrunj, Iž i Murter.¹ Iako na popisu nisu svi sjevernodalmatinski otoci, mislim da je uzorak dovoljno reprezentativan i da će dopustiti izvođenje nekih općih konstatacija koje, *mutatis mutandis*, vrijede i za ostale, pa čak i za većinu jadranskih otoka. I jezično, kako je već rečeno u naslovu: na geografske termine² koji su vezani za obalni pojas — kontakt more/obala — i podmorje. U obzir također neće biti uzete ni sve rezine lingvističke analize. Zaustavit ću se samo na onim geografskim terminima koji su na ovaj ili na onaj način potvrđeni u toponimima, analizirati njihovu prostornu i vremensku distribuciju, s posebnim obzirom na odnos toponim-apelativ, izazvan prisutnošću Venecije na sjevernodalmatinskim otocima.

Obalni pojas i aktivnosti vezane uza nj smatram onom zonom koja je po prirodi stvari prva došla u kontakt s Venecijom i koja je doživjela najdublje preobrazbe, kako na civilizacijskom tako i na jezičnom planu, a naročito u onom dijelu jezika koji se odnosi na leksik. Prestiž jedne takve sile³ morao je ostaviti duboke tragove u jeziku primaocu, tj. u hrvatskom.

Specifičnost je sjevernodalmatinskih otoka da nisu razvili u prošlosti — poput velikih otoka na sjeveru i na jugu Jadrana — veća gradska naselja. Posuđivanje je ro-

manskih i mletačkih elemenata nije prošlo kroz tzv. gradski filtar kao na velikim otocima i obali⁴. Glavne aktivnosti stanovništva na tim otocima bile su priprema zemljišta za obradu i sama obrada, te stočarstvo. Ta se osnovna činjenica odlično ogleda i u toponimijskom sustavu pojedinih otokā, a i svih otoka kao cjeline. Toponimi i geografski termini iz unutrašnjosti otokā gotovo su bez iznimke hrvatski. Navest ću samo neke: *teg, laz, dolac, kus, ravnišće, dimnica, vlaka, podanak, požar, garina, dugača, ponikva, dub, ograda, admira, klančić, sad, plasa, liha, gaj*, itd., odnosno: *Volujak, Volarska, Orljak, Kravljačica, Kozjak, Ovča, Pastirski, Kosovo Polje*, itd. Rijetko nailazimo na forme starijeg postanja, a kada se to i dogodi, redovito je riječ o makroreferentima (npr. nazivima za same otoke) ili pak hidronimima, čija je važnost bila tolika da je potreba za imenovanjem ostvarena još u jezicima koji su prethodili i hrvatskom i mletačkom, tj. u predmediteranskom, grčkom, latinskom ili pak dalmatskom sloju: *Garma, Hripa, Aranĵ, Savrnar*,⁵ itd.

Lokacija nekadašnjih naselja na tim otocima nedvosmisleno govori o »kontinentalnoj« orijentaciji stanovništva. Nema tako reći ni jednoga koje je nastalo na samoj obali. Uvijek su se birali takvi položaji za izgradnju da naselje bude na neobradivoj zemlji, u zaklonu od vjetrova i od pogleda s mora, daleko od obale, s »izlazom« na dva mora. Toponimi *Straža, Pudarica* i varijante u blizini naselja i važnijih polja govore sami za sebe. Očito je da za konstituiranje naselja i koliko toliko miran život u njima nije od presudne važnosti bila samo uvala (porat) i komunikacija s većim centrima na obali i po otocima — odatle su uglavnom dolazile nevolje — već i prije svega, tadašnja glavna aktivnost stanovništva: poljoprivreda i stočarstvo. Otoci su u velikoj mjeri bili autarhične i autonomne cjeline.

Razvoj ribarstva na sjevernodalmatinskim otocima duguje se u velikoj mjeri upravo prisutnosti Venecije. Naravno, ribarilo se i prije toga. Ostaci materijalne kulture o tome vrlo uvjerljivo svjedoče⁶. Toponomastička grada i pisani dokumenti već od X. stoljeća, također⁷. Osim što će nagli razvoj ribarstva — naročito od XVI. stoljeća dalje⁸ — okrenuti stanovništvo prema moru i temeljito reorganizirati strukturu naselja (kao model mogu poslužiti Sale)⁹, on će i radikalno utjecati na denominacijske procese na obali.

Okretanje otočana prema aktivnostima na moru izazvat će velike permutacije u dotadanoj strukturi i distribuciji nazivlja. Brojne činjenice, kako izvanjezične tako i jezične utjecat će na ove promjene: izgled i dispozicija referenta, kvaliteta podmorja i obale dovest će do napuštanja starog naziva (*Jădra/Piškĕra*),¹⁰ prevođenja (*Bĕli/Vĕli Răt — Punte Bianche*), tautološke tvorbe (*Pŭnta Artă* i varijante), hibridnih kreacija svih mogućih naziva i do višechlanih naziva s hrvatskim i mletačkim elementom... Službena kartografija, kako mletačka tako i jugoslavenska, nemilosrdno će »čistiti« jezik, što dovodi do smiješnih tvorbi¹¹.

Leksem *arat* sadržan je u velikom broju toponima: *Ārat* (0l Sil, Iž)¹², *Artina* (DO, 4x), *Artiić* (DO, 0l), *Artăk* (DO 2x), *Răt* (Kor, Mur) sastoje se od osnovnog leksema, a ostali oblici predstavljaju različite tvorbe: derivacijske, kompozicijske i čak tautološke: *Nărat* (DO), *Zărat* (DO), *Na Zartŭ* (DO), *Pod Hrtić* (DO), *Posjărat* (0l), *Kŏzji (V)răt* (DO), *Sŭhi Răt* (i *Suhărat*) (Iž), *Vĕli Răt* (DO, Ra), *Na Artăc* i *Pod Artăc* (Ra), *Za Hrtă* (Ses — uvala), te *Pŭnta Ćinĵarta* (DO), *Pŭnta Kamiškărat* (DO), *Pŭnta Artăka* (DO), *Pŭnta Škaminĵarat* (DO), *Măli Răt* (Ra) i *Vĕli Răt* (Ra, DO). Forma sadržaja *arat* i varijante uvijek predstavljaju referent koji s tri strane oplakuje more, a četvrtom se drži za obalu¹³. U standardnom jeziku je to *rt*, poluo-

tok. Samo u jednom slučaju, toponim sam zabilježio na kopnu (DO, Zaglav), doduše u blizini mora, ali ga se ono ne dotiče. Izduženim oblikom podsjeća na one uza samo more, pa je vjerojatno došlo do transfera forme sadržaja. *Arat* je dakle sasvim sigurno nekada bio geografski termin, ali danas više nije u toj upotrebi. (Na Premudi, Škardi, Istu i Molatu nema ga ni u funkciji toponima.) Ispitanici ga ne »razumiju«, što znači da je došlo do promjene u naravi lingvističkoga znaka i da je značenje ustupilo mjesto identifikaciji. Tu činjenicu potvrđuju i tautološke tvorbe i višechlani nazivi u kojima je prvi dio sintagme geografski termin u već spomenutim primjerima: *Pūnta Artā*, *Pūnta Činjārta*, *Pūnta Kamiškārat* i *Pūnta Artāka*. Neprovedena likovna metateza, osim u tri navedena slučaja — a ti su u neposrednoj blizini kopna (Mur, Kor), odnosno recentna kreacija (*Vēli Rāt*, DO)¹⁴ garantira starost ovoga geografskoga termina jer se taj proces provodi do konca X. stoljeća, a to znači prije dolaska Venecije.

Nazočnost Venecije i sve značajnija orijentacija na pomorske i primorske aktivnosti istiskuju iz čakavskih otočkih govora *arat* i generaliziraju upotrebu — za isti izgled referenta — općeg venecijanizma *punta*. Mada i *punta* funkcionira kao toponim i naročito mikrotoponim u višechlanim toponomastičkim sintagmama (toponomastičke kompozicije označavaju redovito manje referente), ona je danas općevažeći geografski termin za ono što je u jednoj drugoj sinkroniji predstavljao *arat*, odnosno za ono što suvremeni standard i kartografija označavaju formom *rt*. *Punta* se zbog svoje morfološke strukture bez većih teškoća uključila u hrvatskosrpski tvorbeni sustav. Zastupljeni su svi tvorbeni obrsci: aloglotski leksem + aloglotski morfem¹⁵ (*Puntīn*, *Puntā(I)*, ili A+A+I (*Puntalić*), ili I+A+A (*Zapuntēl*), ili A+I (*Pūntica*). Isto tako u kompozicijama: hrvatska tvorba: determinan-t+imenica (*Južnja*, *Zmorašnja*, *Gornja*, *Donja*, *Suha*, *Čurijina*, *Peričina*, itd. *Punta*; geografski termin + determinan-t u genitivu: *Pūnta Tufā* (Ist), *Kukā* (Ist), *Golubinke* (na svim točkama), *Vodomārke* (Mol), *Stopānja* (Mol), *Špānjēva* (Mol), itd; romanska: *Pūnta od Loišć*, *od Kalješine* (obje Ška), *od Lopāte* (Pre), *od Loštra* (Sil), *od Ploč* (Ol), *od Pastirskoga* (Pre)¹⁶, itd; jukstapozicija: *Pūnta Skārski* (Ist), *Pūnta Jābucini* (Ist), *Pūnta Plātāc* (DO), *Pūnta Pocukmārka Ōstro* (Sil), itd.¹⁷

Zbog velike razvedenosti obale, veliku okurenciju u toponimiji imaju forme *vala*, *bok* i *draga*. Dok su *vala* i *bok* danas općeprihvaćeni geografski termini za stanovitu konfiguraciju obale, *draga* funkcionira uglavnom kao toponim¹⁸. Moglo bi se ovdje kao i kod para *arat*~*punta* bez straha od pogreške konstatirati da je hrvatski oblik *draga* prethodio općem italijanizmu *vala*, i to na temelju one iste transformacije do koje je došlo u strukturi lingvističkog znaka (značenje → identifikacija). Hibridne tautološke tvorbe to nedvosmisleno potvrđuju: *Vālica od Dražic* (Sil) i *Vāla Drāge* (Pre). Postoje međutim stanovite razlike u prostornoj distribuciji. Na sjeverozapadnim otocima (Silba i Olib posebno) forma *draga* je značajnije zastupljena, kako na kopnu tako i na obali¹⁹. Ide li se prema jugoistoku, zastupljenost je sve manja, tako da je na Murteru ne nalazimo uopće. Valja u tome vidjeti, po mom mišljenju, i značajniji udio ribarstva u ekonomiji južnih otoka. Za ilustraciju bih naveo otok Kornat. Naime, na glavnom otoku arhipelaga susrećemo toponime *Drāga*, *Dražica*, *Zāla Drāga* i *Rāvna Drāga* samo s one strane koja je nepristupačna, nezaštićena od vjetrova, bez interesa za ribarstvo i isključivo pastirska. Na drugoj, razvedenoj i u ribolovnom smislu zanimljivoj strani otoka, nema ni jedne *drage*. Očito je da je za distribuciju naziva, kako prostornu tako i je-

zičnu (toponim ~ geografski termin), bila odlučujuća prestižnija aktivnost (ribarstvo) s jedne strane — a njezin je reprezentant Venecija — odnosno manje prestižna (stočarstvo) s druge — a njezin je predstavnik domaće hrvatsko stanovništvo.

Kao geografski termini na obali specijalizirali su se *vala* i *bok*. No, i tu se prestižnija civilizacija i aktivnost utjecale na distribuciju: *vale* su redovito veće, a *boci* manji. I jedan i drugi element sudjeluju u toponimijskoj tvorbi, ali gotovo nikada kao jednočlani nazivi u svojim apelativnim vrijednostima, već u derivacijskim i kompozicijskim varijantama. Derivacije su mahom hrvatske: *Bočić* (na svim točkama), *Bučac* (Ist), *Bočac* (DO, Mol, Ses, i drugdje), *Prìbok* (Mol), *Prìbočić* (Pre), *Zabočac* (DO), *Prčabók* (Ses), *Bočina* (DO i drugdje), *Bučina* (Ška), *Bofci* (Mol) i *Tribošci* (Kor)²⁰; supstantivirani oblici: *Sridnji*, *Drivèni*, *Pastirski* (svi Pre), *Širòki* (na svim točkama), *Skrājnji*, *Strapĩnski* (oba Pre), *Pecèni* (na svim točkama), itd; s determinantom kao prvim članom: *Fratãrski* (DO, Ol), *Kalãnji* i *Mãli Zãli* (Pre), *Trèci*, *Drugi*, *Pãrvi*, *Jũški* (svi Mol), *Strãški* (DO), *Crvèni* (Kor), itd.

S *valom* je gotovo identična situacija, samo što je broj derivacijskih tvorbi znatno manji (*valica* i *valun*)²¹, dok su kompozicijske istog tipa kao kod punte i boka pa ih neću ni navoditi. Što se pak *drage* tiče, važno je napomenuti da ni u derivacijskoj ni u kompozicijskoj tvorbi nema mletačkih potvrda što također jasno upućuje na »kontinentalnu« upotrebu leksema i, u krajnjoj liniji, na činjenicu da su se *drage* s kopna »spustile« na more.²²Zabilježio sam sljedeće oblike: *Drãga*, *Drãge*, *Drãžica* i *Drãžice*, te kompozicijske tvorbe (najčešće s antroponimom) kao prvim članom sintagme²³. Na koncu treba reći da su svi značajniji referenti sa semom »vala«, »bok« i vjerojatno »draga« dobili poseban lik toponima i da ih u ovom radu ne navodim.

Luka je doživjela istu sudbinu kao i prethodno navedeni *arat* i *draga*. Prešla je u klasu toponima. Mada današnji standardnojezični leksem *luka* sadrži isti semantizam kao i opća aloglotska imenica *porat*, valja naglasiti da na sjevernodalmatinskim otocima (i ne samo na njima) samo *porat* označava urbanizirani dio naselja s pristaništem. U tom smislu je ilustrativna potvrda koju sam zabilježio u Savru (DO): »Savarska vala dili se na *Bók*, *Drãžicu* i *Pòrat*«, gdje je *Pòrat* onaj dio *Sãvarske vãle* u koji pristaje brod. *Lũkã* (DO, Ist, Mol), *Lučina* (DO), *Lučina* (Mol), *Lučica* (DO, Kor, Sil), *Lũke* (Mur)²⁴, te *Jãpašnje* i *Bũrnje Lučice* (DO), *Čãnska Lučica*, *Puljĩška*, *Lučica* (DO), *Mãla* i *Vẽla Lučica* (DO), *Vẽla Lũkã* (DO), *Trĩluke* (DO, Ses) i varijanta *Tĩrluke* (DO za isti referent) jedine su potvrde u toponimiji na svim otocima zajedno i redovito za veće neurbanizirane uvale. *Porat* se također toponimizirao po otocima koji su u prošlosti imali značajniju flotu (prvenstveno Silba, ali i Olib i Premuda), a koju nisu mogle prihvatiti luke u domicilnim naseljima. Tako imamo na Silbi: *Zmòrašnji Pòrat svètoga Antũna* (i *Antè*) i *Jũžnji Pòrat*, na Olibu: *Pòrat svłoga Mikũle*, te na Premudi: *Pòrat* i *Zãporat* — sve izvan naselja. Budući da je drugi karakteristični sem oznake *porat* dobra zaštićenost uvale od nevremana, nailazimo još i na sasvim male uvale koje su označene likom *porat*. Na Dugom Otoku: *Pòrat*, *Tèticia Pòrat* i *Sòrtov Pòrat*, te u Kornatima: *Ježĩnov Pòrat* i *Čitapĩn Pòrat*,²⁵ na Zverincu: *Nòvi Pòrat*, *Stãri Pòrat* i *Portić* (sve za male rije u koje se može skloniti nekoliko brodova).

S ribarstvom je u vezi čitav niz leksema koje sam identificirao na ovom potezu kao forme sadržaja potvrđene u toponimima i geografskim terminima. Međutim kao i u prethodnim slučajevima, ono što je ranije bilo apelativom, dolaskom Vene-

cije postaje toponimom. Danas se točno mogu pobrojiti — a ja sam to i učinio — svi toponimi kojima su u likovima sačuvani semovi »lov« i »vući« (trahere): *Loiče* (DO 2×, Sil, Ška), *Luišća Māla* i *Věla* (Ist), *Lojēna* (Kor, 2×), *Lovišća* (Mur), odnosno *Trāta* (DO), *Trātica* (DO više puta, Sil, Zve), *Trātice* (Mol), *Trāte* (Ška), *Mljōhave Trāte* (Ol), *Bārničeva Trāta* (Ist), *Vodēna Trāta* (Mol), *Šcambēli za Trātu* (Ška). *Griparica*²⁶ (Ška) ima nešto drugačiju motivaciju. Intenzifikacijom ribarstva, međutim, na svim jadranskim otocima generalizira se upotreba riječi *pošta*. *Pošta* i ribarska *pošta* je danas svakako povoljno mjesto za ribarenje. Izgleda da se u nedavnoj prošlosti *poštom* imenovalo samo ono mjesto na kojem se lovilo mrežom *potegačom* i kasnije *plivaricom*.²⁷ *I pošta* u suženim sociolingvističkim kontekstima funkcionira kao toponim. Toponimizaciji pomaže i dodavanje nekog determinanta: *Pōšta Nōva* i *Paštanōva* (DO), *Věla* i *Māla Pōšta* (DO i Iž), itd., ali to je više iznimka nego pravilo. Zabilježio sam još uz *poštu* apelative *pripošt* i *kažun* kao povoljna mjesta za ribolov, s tim da je *kažun* na nekim točkama i način ribolova²⁸.

Brojni su mikrotoponimi koji stoje u svezi s ribarstvom. No, budući da su neki od njih sve donedavno funkcionirali kao geografski termini i budući da sam o tome pisao na drugom mjestu,²⁹ sada ću ih samo spomenuti: *Krokāda* (Rav, Zve za uvale), *Kumandānje* (Kor, više puta), *Šijānje* (DO, Ses, Ist) i (*Ašumivānje* Kor, više puta) — mletačke provenijencije i *Stiskānje*, *Prihodišće* (Iž) i *Īshodišće* (Kor, više puta) — hrvatske. Svi su nastali na točkama na kojima se vukla *potegača* i *migavica*. Gotovo savršen hrvatsko-mletački paralelizam imamo u terminima: *steralo/spansa*, koji označavaju prikladna mjesta za sušenje mreža i *stezališće/škver* za mjesta, također prikladna, za izvlačenje i opravak brodova.

Do sada navedeni primjeri svjedoče o potpunom prožimanju dvaju sustava. Očito je da je važnost referenta bila onaj činilac koji je i kod jednog i kod drugog stanovništva — u kronološki različitim epohama — pokrenuo motivaciju i potrebu za imenovanjem. Prije nego što krenemo prema moru i podmorju, zaustavit ćemo se još samo na trenutak na obali da vidimo što se dogodilo s malim i relativno manje značajnim referentima koje je također trebalo imenovati. Ostavit ćemo po strani objekte obalske infrastrukture (artefakta): *rive*, *mule*, *pumpurele*, *parapete*, *lepare*, *lanterne*, *ferale*, *pale*... jer o njima ovdje nije riječ, mada samo i letimičan pogled na njihove forme sadržaja ne ostavlja dvojbe o jezičnoj provenijenciji.

Izrazito kamenit obalni pojas dao je povoda brojnim imenovanjima. Termini su mahom hrvatski. Svi su potvrđeni i kao mikrotoponomi: *Skrās* (Ol), *Skrāča* (na svim točkama), *Skrāca* (Mol), *Skrāčje* (DO, Ol), *Skračina* (Pre), *Škrāpa* (DO) za obalno stijenje s izrazitim udubljenjima. *Stina* (na više točaka), *Zlātna Stīna* (Kor), *Stēne* (DO, Kor), *Žute Stēne* (DO), *Stenice*, *Māle* i *Věle Stēne* (Ol), *Debēla Stēna* (DO) za izrazito stjenovit teren i izolirane referente, isto kao i: *Věli Kāmik* i *Kamīnje* (DO), *Kamičīna* (Pre), *Kāmenjak* (Mol, Ist) i *Kāmenar* (Kor, i na drugim točama), *Škrilina* (DO), *Skrilina* (Mol), *Zaškrilina* (Iž), odnosno *Krūg* (DO), *Crni Krūg* (Kor), *Bili Krūzi* (Kor), *Věli Krūgi* (DO), *Grūsi* (DO, Mol), *Na Grūsih* (DO), *Grūšina* (DO), *Potkrūg* (DO), itd. Gotovo sve ove potvrde nalazimo i u unutrašnjosti otoka, što ne ostavlja nikakve sumnje o imenodavcima. Nove aktivnosti na moru ostavile su, zbog male važnosti, ove referente po strani, mada su svaki put kada je to bilo relevantno, uvodile termine iz aloglotskog sustava. Istog su semantizma dakle i venecijanizmi: *Škānji* (Kor), *Škānje* i *Skānje* (Pre), *Debēlo Škānje* (Pre),

Črni Škānj (DO), pa: *Grōta* (na više točaka), *Grōtica* (Mol), *Grotān* (Sil), *Školjēra* (DO, Ist)³⁰...

Plitka i pjeskovita obala bila je naročito podobna za lov mrežama s kopna. Na pjeskovitom dnu skupljaju se izrazito plemenite vrste riba (*kažuni* na nekim točkama — *Veli Rat*). Opet je prestižna djelatnost potisnula hrvatski leksem *pijesak* u toponimiju. Zabilježio sam ove potvrde: *Pēski*, *Pod Pēske* (Kor), *Plešćenica* (DO), *Pešćenica* (DO), *Pišćenica* (DO, Iz), više puta *Pečēna* (cf. uvala) i *Pečēni* (cf. bok), ali je u konkretnom slučaju moguća i drugačija etimologija. Ostale su potvrde metaforičke s konceptualizacijom »bijelo (pjeskovito) dno«: *Bēlilo*, *Beljāvka*, *Bijārka*, *Sabun* je danas u čakavskim govorima na ovim otocima općeprihvaćeni apelativ za standardnojezični *pijesak*. Traga je ostavio i u toponimiji, uglavnom u nazivima za uvale: *Sabūni* (Kor), *Sabūša* (Mol), *Sambunić* (DO), *Sabunina* (DO). Što se starog romanizma *mel(a)* tiče³¹ u toponimima *Mēl* i *Mēla od* + determinator (model: *Mēla od Vesejúha*), *Milūra* (na više točaka), *Melūra* (Ška), *Melūra vrh Škarde*, *Melūra od Vāle* (DO) i više puta *Meladūra* u kojima uglavnom imamo mletačku kompoziciju, treba reći da na svim ispitivanim točkama označava plitko i pliće dno, a ne kako bismo na temelju etimologije očekivali — pjeskovito (Skok, ERSJH, II, str. 403).

Pomorski prolazi su referenti od prvorazrednog značenja u navigaciji i ribarstvu. U arhipelagu od oko četiri stotine otoka ovakva konfiguracijanije nije mogla izbjeći imenovanju. No, usprkos tome, vrlo je mali broj prolaza koji imaju svoje posebno ime. Da li je razlog u tome što je prolaz uvijek između najmanje dva otoka, pa se ispitanici ne mogu odlučiti kojemu dati prednost u drugom dijelu toponomastičke sintagme, ili pak činjenica da sâm prolaz kao takav ne daje posebna povoda motivaciji, u svakom slučaju, prilikom ankete stječe se dojam da ispitanici stvaraju *ad hoc* nazive kada je riječ o prolazima. Ako se izuzme opći venecijanizam *kona(I)* kojom se formom sadržaja označavaju duži pomorski putovi, između većeg broja otoka, za male prolaze se na ovom prostoru koriste tri geografska termina: jedan hrvatski i dva mletačka: *vrata*, *stret* i *tražet*. Zanimljiva je i prostorna distribucija. Na sjeverozapadnom dijelu otočja *stret/štret*: *Štrēt*, *Stretić*, *Strēt o Škārskoga*...; na srednjem dijelu uglavnom *vrata*: *Gōrnja Vrāta*, *Dōlnja Vrāta*, *Lūška Vrāta*, *Vrāta o Žaglavića*, *Vrāta*, itd. (sve DO); na jugoistočnom (Kornati i dalje) uglavnom *tražet*, ali bez toponomastičke vrijednosti osim u diskurzivnim toponomastičkim sintagmama.

Ne ostavljaju, međutim, nikakve dvojbe o svojoj toponomastičkoj vrijednosti jedino prolazi kroz koje su vodili stari pomorski putovi između Zadra i Italije: *Žāplo*³² (između Škarde i Premude), *Mālo* i *Vēlo Žāplo* (između Molata i Tunića, odnosno Tunića i Tuna), *Maknāre*³³ (prolaz između više otoka na potezu *Pūnta Krīža* (Ses) — *Vēli Rāt* (DO), *Vēlika/Vēla* i *Māla Provērsa*³⁴ (između Kornata i Katine, odnosno Katine i Dugog Otoka), *Vēli* i *Māli Ždrēlāc* (Između Ugljana i Rivnja, odnosno Ugljana i Pašmana). Očito je da među njima ima i starijih postanja riječi od mletačkih i hrvatskih, što i odgovara na semantičkom planu važnosti ovih referenata.

Tako smo došli i do podmorja. Karakteristično je za toponimiju podmorja da se referenti pod morem imenuju prema vidljivim, već imenovanim referentima na kopnu i da se likovi podvodnih toponima redovito višečlane toponomastičke sintagme (model: *Brāk o Gustāca*, *Brāk o Čirjaka*, *Plīki Brāk o Dida*³⁵...). Ako složje-

nost i duljina lika toponima stoji u obratnu razmjeru s važnošću referenta koji predstavlja, onda bi se s velikom sigurnošću moglo reći da podvodni referenti nisu bili od velike važnosti za hrvatsko stanovništvo na otocima³⁶. U prilog tome svjedoče i geografski termini koji ulaze u sastav likova podvodnih toponima. To su u prvom redu *brak* i *sika* s varijantama *bračić*, *seka* i *sikica* i čitavim nizom mogućih determinativa: *veli*, *mali*, *južnji*, *zamorašnji*, *gornji*, *donji*, *pliki*, *duboki*, itd. Radi se dakle samo o venecijanizmima, čiji bi semantizam mogao biti djelomično predstavljen hrvatskim formama: *plitak*, *pličina*, koje međutim ne nalazimo kao geografske termine. *Brak* funkcionira duž čitavog litorala bez ikakvih kolebanja u prostornoj distribuciji, i/ili miješanja bilo s kojom formom za istu supstancu sadržaja. *Sika* i *seka* imaju nešto drukčiju distribuciju. Na sjeverozapadnim otocima *sika* je vrlo plitko mjesto, pliče od *braka*, a na to upućuje i sama etimologija riječi (lat. *siccus* = »suh«). Međutim, na jugoistočnim otocima, a posebno u Kornatima takva mjesta redovito nose posebna imena (toponimi) ili se eventualno označavaju formom *pliki brak*, dok je termin *sika* rezerviran za svaki manji, pa čak i veći otok (deminutivni oblik: *sikica*), što se ogleda i u toponimima: *Rávna Sika* (otok), *Plika Sikica* (otok), *Sikica* (otok) itd.

Da se u slučajevima *braka* i *sike* i prije spomenute *mele* ne radi samo o nepoznavanju »namjene« referenta već i o činjenici da se taj referent ne vidi, pa prema tome teško daje povoda za bilo kakvu motivizaciju i imenovanje, pokazuje i posljednji od podvodnih referenata, a to je onaj koji predstavlja nagli prijelaz (obrušavanje) s plitkog na duboko dno (lat. *abyssus*). Dobra poribljenost i dobro stanište prvorazrednih vrsta riba i rakova nije mogla ne ostaviti traga u nazivlju. Toponimizirane forme su rijetke, ali je zato šarolikost termina vrlo velika, od romanskih koje nastavljaju lat. *abyssus*: *bis*, *zabīs*, *vabīs*, *zatim Tráv*, *kadija* i *sřga*, pa do hrvatskih: *rūb*, *grēda*, *brāzda*, *prāg*, *stāza* i *striha*. Vidljivo je i na ovim primjerima da su se Hrvati kao ribolovci pojavili nakon naših susjeda, jer su njihovi termini kronološki mlađi i da su preuzeti iz kopnene terminologije.

U zaključku valja konstatirati ono što je poznato iz opće povijesti i iz općeg jezičnog iskustva. Jezične manifestacije su uvijek rezultat sveukupnih socioloških i povijesnih zbivanja na nekom prostoru. Evidentno je da one aktivnosti u koje se uključuje starosjedilačko stanovništvo doživljavaju i najdublje mijene. Leksik je onaj dio jezika koji je najneposrednije izložen tim mijenama. U tom sudaru *realia* nema pobjednika. Potiskivanje starijih hrvatskih apelativa u toponimiju i generalizacija upotrebe venecijanskih apelativa diljem čitavog litorala i u podmorju ne dovodi ni jednog trenutka u pitanje autohtonost i identitet hrvatskog jezičnog izraza na sjevernodalmatinskim otocima, pa prema tome ni identitet toga stanovništva. Da bi ova konstatacija imala punu znanstvenu težinu, valjalo bi još detaljnije proučavati i ostale jezične razine: fonološku, morfološku, sintaktičku, za koje znamo na temelju dosadašnjih istraživanja da ni izdaleka nisu imale onu sudbinu koju je imao leksik.

U svakom slučaju, valja se nadati da će ova istraživanja, ne samo jezična, pomoći upoznavanju kulturoloških procesa na jadranskim otocima i tako — prilika je da se to kaže — unaprijediti odnose među susjedima s dviju obala.*

Zadar, travanj 1988.

* Ovaj je rad pročitan na znanstvenom skupu o jezicima i kulturama u doticaju u Puli, u travnju 1988. Međutim, iz tehničkih razloga nije mogao biti objavljen u zajedničkom zborniku.

¹ Radi štednje prostora koristim se u tekstu ovim kraticama za pojedine otoke: Olib (Ol), Silba (Sil), Premuda (Pre), Škarda (Ška), Ist (Ist), Molat (Mol), Dugi Otok (DO), Kornati (Kor), Tun (Tun), Zverinac (Zve), Rava (Ra), Lavdara (Lav), Sestrunj (Ses), Iž (Iž), i Murter (Mur). Otoci s većim brojem naselja navode se pod jedinstvenim nazivom i to onim koji važi za cijeli otok.

² Ovdje ostavljam po strani pitanje terminoloških razgraničenja apelativ ~ geografski termin i upotrebljavam ih uglavnom sinonimno. Detaljnije o tom pitanju vidi: Nada Vajs, »Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana«, *Filologija* 11, Zagreb, 1982/83, str. 297-328.

³ U toponimiji ovih otoka ogleda se i prisutnost stanovnika drugih talijanskih regija i gradova. Tragove ojkonima i etnika nalazimo u toponimima: *Jakinišćica* (Pag), *Jaktnska* (Mol), Krijāl (Pre, uvala nazvana po crkvi sv. Kirjaka, koji je opet titular u Ankoni, a možda s njim u vezi i toponimi *Čirjak*-vrh, Kor -i Kurjak — otok kod Molata), zatim *Puljiz* (Kor i Ol), pa *Čezotovi* (Mur, obiteljski nadimak.) Više podataka o ribarenju naših susjeda na istočnoj obali daje: Josip Basioli, »Ribari Italije na našem moru«, *Pomorski zbornik* 11, Rijeka, 1973, str. 121-145.

⁴ O prožimanju i romansko-slavenskom posuđivanju najpertinentnije podatke daju istraživanja Vojmira Vinje. Navodim samo neka: »Le grec et le dalmate«, *Zeitschrift für Balkanologie* V, 1967, str. 203-223; »Alcuni tipi di incroci neolatino-slavi«, *Studia Romanica Zagradiensis* III, Zagreb, 1957; »Tautološki rezultati jezičnih dodira«, *Suvremena lingvistika* IV, Zagreb, 1967, Hibradni rezultati jezičnih dodira«, *Filologija* XV, Zagreb, 1986, str. 419-433.

⁵ Korisno je ovdje napomenuti da i mali i nenastanjeni otoci često nose imena iz prethodnih epoha, što upućuje na njihovu važnost u tom vremenu. Spomenut ću samo neke: *Āba*, *Purāla*, *Lāvsa*, *Jādra*, *Katīna*, *Krknāta*, *Svršāta*, *Mēžanj*, itd.

⁶ Brojni likovi toponima kao što su: *Sulār/Sulār/Savrñār* (DO, Kor) za potopljene ribnjake, *Mōst/Mōstić* (DO) i *Malkuntēno* (Kor), *Kučarine* (Kor) za zidove potopljenih solana identificiraju objekte ribarske infrastrukture još iz rimskog razdoblja.

⁷ Prvi pisani dokument o ribarstvu na ovom području nalazimo upravo u Zadru. Franjo Rački, *Documenta*, vol. VII 1977, str. 25.

⁸ Neposredni povod tom razvoju je izum lova ribe sa svjetlom. Izumitelj je bio zadarski plemić Cedulini 1524.

⁹ Današnji saljski *Pōrat* nastao je u tom razdoblju dolaskom talijanskih vlasnika *trata* i *potegača*. Međutim, tipični način postupne »seobe na more« počinje izgradnjom *magazina* (skladišta za mreže, usoljenu ribu i brodsku opremu) na obali. Gotovo da nema naselja koje ne zna za toponim *Magazīn* (ili ekvivalente) u toj zoni.

¹⁰ Navodim samo one primjere koje sam ustanovio na terenu. O drugim poznatim slučajevima prevodenja i adaptacije dosta se pisalo. Vidi: Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1952; Blaž Jurišić, »Strarohrvatska imena dvaju naših otoka«, *Rad JAZU*, knj. 293, Zagreb, 1953. str. 245-279; Nada Vajs, »O zaboravljenim hrvatskim imenima jadranskim otoka«, *Rasprave Zavoda za jezik*, 13, Zagreb, 197, str. 163-174.

¹¹ *Curbabella* za *Kurba Vēla*, *Ladra* za *Jādra*, *Barbara* za *Balābra*, *Kamena Zakan* za *Kamēni Žakān*, odnosno na našim kartama *Rt Suhi* za *Saha Pūnta* ili *Komo* i *Rnjak* kao dva toponima za jedinstveni *Komōrnjak*, itd.

¹² Najkompletniji podaci za otoke Zlarin, Prvić, Kaprije i Žirje nalaze se u redu: Antun Šojat — Božidar Finka, »Obalna toponimija zadarsko-šibenskoga kopna i šibenskog otočja«, *Onomastica Jugoslavica* 3/4, Zagreb, 1973/74, str. 27-65.

¹³ Mogli bismo navesti još čitav niz likova toponima koji identificiraju rtove, kako iz hrvatske tako i iz mletačke metaforičke sfere. Neki od njih su tako česti da se nalaze na granici apelativa (*Škrovāda* npr.). Evo još nekih: *Lōnča*, *Rīlo*, *Kosīr*, *Lopāta*, *Ražñj*, *Šīlo*, *Špiljāc*, *Šperūn*...

¹⁴ Trebalo bi svakako u ovom kontekstu istražiti što čini da na poluotoku *Věli Rāt* (Ra) imamo i dva mikrotoponima sljedeće forme: *Na Artāc* i *Pod Artāc*.

¹⁵ Ovaj sam obrazac preuzeo od Vojmira Vinje, »Hibridni rezultati jezičnih dodira«, *Filologija* XIV, Zagreb, 1986, str. 421. A označava aloglotsku, a I idioglotsku sastavnicu u derivaciji.

¹⁶ Valja ovdje napomenuti značajnu interferenciju dvaju sustava i tendenciju prema hrvatskoj tvorbi, pa tako uz *Püntu od Lopāte* imamo i *Püntu Lopāte*, *Püntu od Plōč* i *Püntu Plōč*, itd, čak i kod istog ispitanika.

¹⁷ Radi se bez dvojbe o SE rtu (na drugim točkama *južnoj punti*; *oštar* je južni vjetar, a i smjer kretanja (»voziti u *oštar*«) od lat. *auster*. Zato Skok nema pravo kad kaže da se u toponimu *Punta d'Ostro* — rtu koji s južne strane zatvara Boku Kotorsku — radi o tautološkoj tvorbi (ERSHJ, II, 575).

¹⁸ Toponimi Drāgove (naselje DO), *Dragišina* (nastamba na Žutu, Kor), te *Dragovinjak* (vrh, Kor) vrlo su vjerojatno izvedeni od vlastitog imena *Drāgo*, ali ne bi trebalo potpuno isključiti ni moguću derivaciju od *draga*.

¹⁹ Samo na Olibu zabilježio sam dvanaest referenata u čijoj formi sadržaja nalazimo *dragu* (kompozicijske i derivacijske tvorbe).

²⁰ Moguće je da neka od ovih formi i ne potječe od oblika *bok*, ali, koliko smo uspjeli provjeriti, sve identificiraju referente čiji je osnovni sem »bok«.

²¹ Za *valun* imamo samo jednu potvrdu (Kor). Forma međutim ne označava veliku uvalu nego veliki *bok*. Izoliran je i oblik *Vališina* (Zve).

²² Takve i slične konfiguracije imenuju se italijanizmom *kona(l)* i izvedenicama: *konali*, *konalic*, *konalici* i višječlanim sintagmama: *Konal od* + imenica (najčešće uvala ili vrh) u getitivu.

²³ *Župānjeva Drāga*, *Derōkove Drāge*, *Panjēva Drāžica*, *Čotova Drāga*, *Jusōva Drāga*, *Grōndova Drāga*, *Mašūnjeva Drāga*, *Rōdova Drāga*, *Gājina Drāga* (sve Ol), ali i: *Lušinja Drāga* (DO), *Prkāška Drāga* (DO), *Sinja Drāga* (DO), *Drljānska Drāga* (Mol), *Kōzja Drāga* i *Košulj(a) Drāga* (Ist) i *Zāla Drāga* (na svim točkama).

²⁴ Ovaj lik toponima identificire samo jednu uvalu, štoviše, samo dio uvale *Hrāmina* u Murteru. Očito je da se naziv odnosio na zemlje uz obalu, (Vidi: ARj, VI, 206) a ti su nazivi na susjednim točkama i inače redovito u množini. Usporedi: *Goričine*, *Nerezine*, *Stāre*, *Lōkvice*, *Plāse*, *Prāpanice*, itd.

²⁵ Svaka nastanjena uvala u Kornatima ima posebno ime. Za takve uvale upotrebljava se opće imenica *porat*. One koje nemaju posebna imena nazivaju se po prezimenima i nadimcima vlasnika posjeda.

²⁶ Više pojedinosti o toponimima vezanim za ribarstvo vidi: Vladimir Skračić, »Odras ljudskog rada u obalnoj toponimiji sjevernodalmatinskih otoka«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 26, Zadar, 1986/87, str. 93-112 i isti: »Toponimija kornatskog podmorja«, *Radovi FF u Zadru* 27, 1987/88, str. 17-34.

²⁷ O ribarstvu se relativno mnogo pisalo i ovdje ne navodimo sve izvore. Međutim, za preciznu upotrebu apelativa *pošta* najiscrpnije podatke daju: Josip Basioli, »Razvitak ribarstva Dugootočna«, *Radovi IJAZU* IX, Zadar, 1962, str. 391-446; Amos Rube Filipi, »Iz prošlosti kornatskog ribarstva«, *Radovi IJAZU* XXII/XXIII, Zadar, 1986, str. 181-260 i Petar Lorini, *Ribanje i ribarske sprave*, Beč, 1905.

²⁸ Vidi: Roman Jelić, »Ribarstvo i ribarski običaji u Malom Ižu«, *Adriatica maritima* Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra IJAZU IV, Zadar, 1985, str. 136-158.

²⁹ Vladimir Skračić, *Op. cit.* str. 93-112.

³⁰ Toponime *Petrāle*, *Padrale*, *Padrare* i varijante ovdje ne navodim, jer nisu geografski termini, već artefakta — mjesta na kojima se vadio kamen. Međutim, kamenit teren je motivirao i razne metaforičke oblike iz oba sustava. Naročito je zastupljena *kruna* (Kor, geografski termin koji označava odsječenu stranu otokā prema SW), *Nōzdra*, *Nōzdre* (gotovo na

svim točkama za stjenovitu i strmu obalu) *Katunâde* (Kor), *Stoli* i *Luncüni* (DO) za veliko i pravilno, odnosno ravno stijenje.

³¹ Vladimir Skračić, »Toponimija kornatskog podmorja«, *Radovi FF u Zadru* 27, 1987/88, str. 17-34.

³² Za etimologiju vidi: P. Skok, ERSJH, III, 671.

³³ I ovaj je naziv s kopna »sišao« u more, budući da se čitav NW dio otoka Sestrunja zove *Maknâre*. Za etimologiju vidi: P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950, str. 96. Inače, recentni naziv za ovaj prolaz je *Sedmovračće*, karta Hidrografskog instituta 100-20 Dugi Otok – Zadar, 1975. Naziv postoji i u narodu i objašnjava se kao prolaz sa sedam vrata.

³⁴ *Provêrsa* možda stoji u vezi s *traversa* oznakom za sjeverozapad u dokumentima zadarskih notara. Semantički se poklapa ako se gleda s kornatske strane, ali ne ako se gleda sa saljske. Vidi: A. M. Strgačić, »Nazivi za glavne vjetrove na Jadranu u XVI. st.« *Pomorski zbornik* III, Zadar, 1965, str. 1079-1092.

³⁵ Svi primjeri su uzeti iz Kornata, ali je proces imenovanja i na drugim točkama identičan.

³⁶ Nazivi su sigurno dugi i zbog toga što se referenti ne vide, pa ne daju povoda motivaciji (potreban je opis), a i zbog toga što su recentne kreacije. Naime, ranije se ribarilo isključivo s obale.

Vladimir Skračić

Il rapporto fra i termini geografici croati e veneziani (sulle isole della Dalmazia settentrionale)

La lunga durata della dominazione veneziana in Dalmazia lasciò tracce ed influi fortemente sui mutamenti linguistici, particolarmente lessicali. In base alle proprie ricerche (richieste sul terreno), l'autore cerca di chiarire la natura di questi mutamenti in quelle parti di litorale, che, mediante la pesca, veniva direttamente a contatto con la civiltà prestigiosa. Constatando che i termini geografici e toponimi relativi all'agricoltura sono esclusivamente croati, l'autore passa all'analisi di coppie: *arat*~*punta*, *draga*~*vala*, *luka*~*porat*, *pijasak*~*sabun* ed ai molti termini legati alla costa rocciosa, nonché al fondo del mare.

I termini croati di queste coppie sono passati nella toponimia, mentre invece gli appellativi veneziani assunsero funzioni che una volta ebbero quelli croati sicché i termini geografici odierni sono rappresentati in genere da parole alloglotte: *punta*, *vala*, *porat*, *sabun*, *pošta*, *brak*, *mela*, etc., siano essi termini geografici o toponimi.

In conclusione l'autore avverte di pericolo che in base a quest'analisi viene messo in dubbio l'identità dell'espressione croata nelle isole della Dalmazia settentrionale. Infatti, il solo livello lessicale non può essere considerato come criterio dell'identità di una lingua, soprattutto quando gli altri livelli (fonologico, morfologico e sintattico) sono praticamente rimasti intatti.